

Mitja Čander
Kolekcija zaprašenih slik
(*Z eno svetlo izjemo*)

Matej Bogataj: OBROBJE BREZ SREDIŠČA
Aleph, Ljubljana 1994

Po *Koncu koncev* (1993) je v dokaj kratkem času slovenski literarni publiki dobro znani esejist, literarni in gledališki kritik mlajše generacije Matej Bogataj dočakal že svojo drugo knjigo esejev s skupnim nadnaslovom *Obrobje brez središča*. Tudi ob najnovejši Bogatajevi knjigi (podobno kot pri *Koncu koncev*) gre za kompilacijo esejističnih besedil, ki so prvotno objavo dočakala (razen ene same izjeme) že v revijalnem tisku, in to njihova glavnina že kar daleč nazaj – v letih 1988-90. Pomen besedne zveze kar daleč bo razkrit takoj, ko bomo povzeli v knjigi zaobseženo problematiko. Najprej torej uvodni informativni sprehod skoz deseterico tekstov, ki bo vzpostavil temelje, na katerih bo mogoče premišljevati o dometu in funkcionalnosti Bogatajevega esejističnega šopka.

Knjigo uvaja novejše avtorjevo besedilo *Obrobje brez središča: še enkrat o marginalcih*, v katerem Bogataj interpretira Božičev roman *Zdaj, ko je nova oblast*, pri tem pa ga zanima predvsem pisateljeva glede na slovensko literarno tradicijo in sočasno produkcijo izvirna obdelava motivno-tematskega kroga družbene margine, ki vse bolj postaja globalna metafora za družbo nasploh. Sledi niz osmih esejev, ki bi jih lahko uvrstili v območje razglabljanj o postmodernistični literaturi in njeni teoretski refleksiji. Tako razgrne Bogataj v krajših zapisih svoje poglede na problem metafikcije in njenega postmodernističnega konteksta, pretrese slovensko literarno sceno osemdesetih in jo diferencira glede na njene različne razvojne stopnje

osvobajanja od posnemanja, kmalu zatem pa svoj kritični pogled nekoliko zoži in ga usmeri na mlado pisateljsko generacijo, ki je nastopila v prejšnjem desetletju in znotraj katere odkriva kljub sorodni miselni zasnovi nekatere presenetljivo različne naratološke težnje. Soočeni smo tudi s posameznimi interpretacijami treh kanoniziranih postmodernističnih tekstov: s Fowlesovim *Magom* (Bogataj nam prepričljivo pokaže, kako se z njim uveljavi t. i. mehko mišljenje), Pavičevim *Hazarskim besednjakom* (ki ga analizira v kontekstu dveh nacionalnih eksegez) in Bratoževu *Pozlato pozabe* (kot najradikalnejšim primerom posnemanja Borgesa pri nas). Ob tem se loti tudi monografij svojih generacijskih kolegov s področja teorije postmoderne in postmodernizma; tako nakaže osnovna teoretska izhodišča Debeljakove *Postmoderne sfinge* in Virkove *Postmoderne in mlade slovenske proze*, pri tem poda tudi svoje polemične ugotovitve in alternativne odgovore na zastavljena vprašanja, ob mladi slovenski prozi pa celo zdvomi o upravičenosti teze o njenem obstoju v smislu posebne literarne smeri, češ da so si vanjo vključeni avtorji med seboj vse preveč različni.

Posebej je treba opozoriti na esej ... *in ti mi boš krvava tekla*, ki je najboljše in tudi sklepni del knjige. V njem Bogataj z zares izvirnim in prenikavim pristopom in hkrati na simpatičen način vesele znanosti (tekst je bil najprej predloga za predavanje v literarnem ciklu *Vesela znanost v trnovskem KUD-u*) premišlja o erotiki in njenih reprezentativnih manifestacijah v povojni slovenski prozi, pri čemer v svoje razpravljanje spretno in smiselno uvaja tudi sodobna zunajliterarna spoznanja s področja teorije seksualnosti kakor tudi temeljne premike v sočasni svetovni literaturi, ki se dotika omenjene teme. Pri tem je prepričan, da je prav erotika *zadnja velika zgodba, zadnja stvar, v katero vstopamo z vsem telesom in za katero je vredno prelivati kri in kar je še tega*. Mačoidni svet pa ob tem vse bolj nezadržno razpada, subjekt se znajde v temeljni poziciji negotovosti, saj se vse bolj jasno zaveda, da se mu ženska kot Drugi neskončno izmika, kar ne ostane brez posledic za literarno obdelavo erotike. Avtor sklene svoj esej z duhovito poanto, ki sugerira pospeševanje razvoja šol kreativnega pisanja, ki bodo preusmerile uničevalsko energijo potencialnih množičnih morilcev na neko drugo, družbi konkretno manj nevarno področje.

Bogatajevo pisanje odlikuje izrazito prepoznaven esejistični slog, ki s svojo dinamičnostjo in potentno jezikovno energijo odslikava tudi avtorjev odnos do predmeta, o katerem piše. Iz tega je jasno razvidna njegova erotična zavezanost literaturi. Prav tako je pisec vseskozi dosleden v uporabi

mehkomislečega instrumentarija, s katerim obravnava izbrano problematiko. Na to napeljuje že natančno odbran naslov zbirke *Obrobje brez središča*, ki ob uporabljenem miselnem prijemu kaže tudi na fiziognomijo v knjigo vključenih literarnih pojavov. Bogatajevi eseji so pisani z večšim peresom poznavalca in so nedvomno notranje koherentni in legitimni. Njihova problematičnost se pokaže šele v luči njihovega skupnega knjižnega izida, če se ob tem seveda zavedamo, da so bili večinoma objavljeni že nekaj let prej, kar povzroča različne časovno pogojene recepcijske težave, ki jih bomo skušali razvrstiti v tri orientacijske skupine:

1. Eseji pred knjižnim ponatisom očitno niso doživeli uredniških mikrokorektur (ali pa so bile prepovršno (ne)opravljene), saj si drugače ne moremo razložiti nekaterih historičnih anahronizmov, kot je na primer govorjenje o naši *širši domovini* (str. 62 in 70) v zvezi s politizacijo književnosti kot o našem tukaj in zdaj. Stvar se seveda brž pojasni, če preberemo opombo pod črto na koncu besedila, da je dočakalo svojo krstno uprizoritev že leta 1989. V podoben skupen koš sodi tudi odlomek s str. 29, v katerem Bogataj prognozira slovensko literarno dogajanje v takrat šele kalečem, danes pa že močno razcvetelem desetletju: *Pričakovati je dosledno izpeljavo tistih žanrov, v katerih še nimamo reprezentativnih izdelkov, na primer grozljivega romana in detektivke, kakršna je v socializmu sploh mogoča.* (Podčrtal M. Č.) Začuden bralec v zimi 1994/95 mora spet pogledati pod črto, kjer z dolgim nosom zve, da je bil esej prvotno objavljen že leta 1990 (kanček začudenosti pa še vedno ostane, saj je socializem že takrat romal na smetišče zgodovine). Sama napoved razvoja slovenske literature v devetdesetih mimogrede deluje sicer zanimivo, a danes kakor zastareli horoskopi za nekaj let zapoznelo. Omeniti je treba tudi sicer duhovito zastavljen domislek iz zapisa o Virkovi *Postmoderni in mladi slovenski prozi*, kjer citira Bogataj odlomek iz lastnega teksta, kar tudi jasno označi in opredeli. Njegov vir pa je skupaj s svojim citatom sedaj objavljen v isti knjigi in kaj kmalu se lahko prepričamo, da citat kljub svoji deklarativnosti sploh ni dosledno izpeljan (primerjaj str. 83 in 88!); to je morda zanimiva tehtnopoetska inovacija v duhu gesla novim naratološkim zvijačam naproti (!?).

2. Esejem se na nekaterih mestih pozna tudi na vsebinski ravni pečat časovnega podnebja, v katerem so nastali. Omenimo naj le dve temi, ki seveda ostajata diskutabilni, a lahko zremo nanju danes iz nekoliko drugačne perspektive, kot je bilo to mogoče konec osemdesetih. Prvi primer je esej *Hoja po sodobni prozi*, v katerem je v kontekstu naslova morda

predimenzioniran pojav slovenske metafikcije, ki je sicer s svojo drugačnostjo v resnici izstopala iz sočasne slovenske literarne ustvarjalnosti, a bi verjetno sedaj zahtevala treznejšo, manj aktualistično refleksijo, s čimer pa seveda ni mišljeno oporekanje njenemu nespornemu pomenu za razvoj sodobne slovenske proze. Drugi, morda jasnejši primer je razmišljanje o Pavičevem *Hazarskem besednjaku*, kjer Bogataj odločno zavrne možnost njegovega nacionalnega branja. Esej je bil prvič objavljen leta 1989, vemo pa, da se je vmes razplamtela krvava balkanska tragedija, med katero se je Pavič pokazal kot militanten nacionalist; ob tem se ne zmoremo otresti misli, da je bilo torej tudi takšno narodotvorno branje implicirano v samo tekstualno mrežo, in to nikakor ne zmanjšuje pravilnosti Bogatajeve interpretacije, ki seveda izhaja iz zmehčane miselne drže. Nasprotno, prepriča nas, da je Pavičev tekst zares pravi labirint, v katerem s(m)o morda izgubljeni prav vsi, s čimer je le še dodatno argumentiran naslov eseja *Izgubljeni v labirintu*, katerega pomenska večsmernost nam je zares vidna lahko šele danes.

3. Če se nočemo sprijazniti z zgolj dokumentarno naravo v knjigo povezanih esejev, moramo na kratko premisliti tudi njihovo (ne)aktualnost in (ne)funktionalnost v luči kompilacijskega ponatisa sredi devetdesetih, pri čemer je treba že vnaprej izvzeti iz tovrstnega premisleka o morebitni zaprašenosti že prej opisani sklepni esej o erotiki v sodobni slovenski poeziji, ki po svoji intenci in uporabljenem zamahu nedvomno izstopa in dobiva samostojno mesto znotraj zbirke. Velika večina drugih esejev je namreč nastala v letih 1988-90, posledica je določena modno-trendovska obarvanost in preigravanje takrat še dovolj novih in svežih, danes pa že zdavnaj dobro znanih običih mest v zvezi s teorijo postmoderne in postmodernizma. Ob tem se je treba zavedati, da je bilo prav o omenjeni problematiki v samih osemdesetih popisanih ničkoliko strani papirja in da bi morda prav sedaj lahko nastopil čas, ko bi z ustrezno kritično distanco lahko na novo ovrednotili celotno dogajanje na takratni slovenski literarni sceni. Nezmožnosti celovite refleksije sredi dogajanja samega se zaveda tudi Bogataj, ko zapiše v svojem eseju *Osvobajanje od posnemanja* (1990) med drugim tudi tole ugotovitev: *Govoriti o osemdesetih je nevhvaležna naloga. Najprej zato, ker se obdobje še niti končalo ni, pa tudi po njegovem koncu bo treba počakati nekaj let, da se bo polegel prah, ki ga dvigujemo publicisti s svojim pisanjem. Šele takrat bomo ugledali pojave jasnejše ter lažje natančno določili teže posameznih del.* Če smo takšno misel brali konec osemdesetih

s samoumevnostjo, nas ob njenem ponovnem, tokrat knjižnem branju sredi devetdesetih navdaja utemeljen dvom o smiselnosti njenega ponavljanja skupaj z nerevidiranim pisanjem o slovenski literaturi preteklega desetletja. Prav od pisca tolikšnega diapazona znanja in pregleda nad domačo in svetovno literarno produkcijo gre namreč pričakovati, da se bo prej ali slej lotil težavne naloge, ki jo je pred nekaj leti v citirani izjavi na neki način sam programatsko napovedal. Prav tako Bogataj ob oceni Virkove knjige o mladi slovenski prozi upa, da bodo tej monografiji sledile še druge, *v katerih bodo predstavili svoje poglede na prozo in poezijo še nekateri teoretiki in kritiki, spremljevalci generacije*, ki so nedvomno tudi najbolj kompetentni za njen oris. Zato se zdi tem večja škoda, da dobivamo namesto tovrstne pričakovane publikacije knjigo ponatisnjenih esejev, ki (razen že prej omenjene izjeme) ne prinašajo bolj ali manj nič novega.

Če lahko prepoznamo Bogatajev knjižni prvenec *Konec koncev* kot esejistično zbirko, pisano s širokim in naravnost eruptivnim ustvarjalnim zamahom, smo pri njegovi drugi knjigi lahko precej skeptični glede njenega preboja skoz strogo rešeto zgodovinskega spomina. To seveda ne pomeni, da ni v *Obrobju brez središča* katalogizirana velika količina znanja, marveč da je sama zbirka preprosto zapoznala in s tem za aktualno rabo dokaj neučinkovita.

P. S.: Na koncu koncev ne gre prezreti tudi neklasičnega duhovito-sproščenega zapisa o avtorju, ki ga je za knjižni zavihek prispeval Matevž Kos.